

Observations concerning Base-line Surveys that Proceed Multiple Cropping
Projects

Nugun Bamrungthai and Jammian Boonma

Summary

The purpose of his paper is to make some observations on social surveys that have been carried on before the following projects:

- 1) the planning project of the self-built communes at Praputabut Saraburi in 1973,
- 2) the Mae Klong Valley Rural Development Project of 1974, and
- 3) the Relay Cropping Project of Kasetsart University and ADRC of 1976.

The aim in all three of the surveys that proceeded the above projects was to provide reliable social and economic data. This paper considers the five areas that should be included in a baseline survey of this sort:

- 1) the choice of the location of the study;
- 2) establishment of a sample frame;
- 3) data that should be gathered from the sampling area;
- 4) additional information that should be included from secondary sources;
- 5) the appendix.

The writers emphasize the need for the survey to use the multi-disciplinary approach so that all the relevant problems can be seen

accurately. They stress keeping the number of questions in a survey to the minimum required. All disciplines participating should combine their questions into one compact survey to avoid duplication and inefficiencies. There should be discussion on to what extent to include information from secondary sources. An appendix should be designed to yield the relevant information easily, in the form most likely to be needed.

ข้อสังเกตจากการศึกษาค้นคว้าเศรษฐกิจและสังคม

ในท้องที่ที่จะทำการวิจัยระบบการปลูกพืช

นุกูล บำรุงไทย และ จำเนียร บุญมา

วัตถุประสงค์สำคัญของบทความนี้เพื่อนำเสนอข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิบัติงานศึกษาสภาวะเศรษฐกิจและสังคมของท้องที่ที่จะทำการวิจัยกับราษฎรซึ่งเป็นเกษตรกร ข้อสังเกตต่าง ๆ ที่จะกล่าวถึงในบทความนี้ได้จากประสบการณ์ของผู้เขียนซึ่งเคยเกี่ยวข้องกับการศึกษาสภาวะเศรษฐกิจและสังคมเบื้องต้นของโครงการวิจัยบางโครงการ เช่น โครงการวางแผนงานการเกษตรของนิคมสร้างตนเองพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี (พ.ศ. 2516) โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำแม่กลอง (พ.ศ. 2517) และโครงการวิจัยปลูกพืชเหลื่อมฤดูมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ - ไร่สีหราช (พ.ศ. 2519) ข้อสังเกตจากประสบการณ์ดังกล่าวอาจมีข้อแตกต่างและหรือข้อจำกัดเมื่อนำไปเปรียบเทียบกับลักษณะนั้น ๆ ในท้องที่หรือโครงการวิจัยในต่างภูมิภาค ซึ่งมีสิ่งแวดล้อมทางดิน พืช ดินฟ้าอากาศ และระดับของเทคโนโลยีทางการเกษตรแตกต่างกัน

เพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจรายละเอียดของข้อสังเกตต่าง ๆ ได้ชัดเจน จึงขอสรุปลักษณะสำคัญ ๆ ของโครงการวิจัยต่าง ๆ ที่จะอ้างถึงไว้ในตอนต้นนี้ดังต่อไปนี้

<u>โครงการวางแผนงานการเกษตร พระพุทธบาท</u>	<u>วัตถุประสงค์</u> เพื่อหาข้อมูลมาพิจารณาว่าสมาชิกนิคมกลุ่มใดควรปลูกพืชอะไรบ้างในปริมาณเท่าใด	<u>สภาพการทำการเกษตร</u> เกษตรกรปลูกพืชไร่นหลายชนิด (ข้าวโพด ถั่วต่าง ๆ) ซึ่งมีความคุ้นเคยมานานแต่ยังขาดการตัดสินใจที่ถูกต้อง ดินฟ้าอากาศ ในนิคมมีความแตกต่างกันมาก การส่งเสริมของเจ้าหน้าที่เกษตรนิคมมีอยู่บ้างแล้ว
--	---	---

โครงการพัฒนาชนบทลุ่มน้ำ
แมกกลอง

เพื่อทราบสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตร ตลอดจน ปัญหาต่าง ๆ ทั้งด้าน เกษตร สุขภาพอนามัย และ การปกครอง ทั้งนี้เพื่อจะนำ ข้อมูลไปกำหนดงานวิจัย พัฒนาชนบทแบบ เบ็ดเสร็จ

โครงการนี้ครอบคลุมพื้นที่บางส่วน ของ 5 จังหวัด จึงมีสภาพการทำ การเกษตรเกือบทุกประเภท ตั้งแต่ การทำนาข้าว นาหวาน การ ปลูกอ้อย ยัก พืชไร่อื่น ๆ จนถึง การปลูกข้าวไร่ สภาพดินฟ้า อากาศและความมั่งคั่งของ เกษตรกร แตกต่างกันไปมากระหว่างท้องที่ ต่าง ๆ ในโครงการเดียวกัน ท้องที่วิจัยแยกกันอยู่ 3 แห่ง (3 อำเภอ) แต่ละท้องที่ปลูกพืช สำคัญต่างกัน คือ ทำนาส่วนใหญ่ ทำไร่ส่วนใหญ่ และปลูกอ้อย ส่วนใหญ่ สภาพของดินฟ้าอากาศ และสภาพสังคมของเกษตรกรก็ แตกต่างกันไปตามท้องที่ด้วย

โครงการวิจัยปลูกพืช
เห็ดลุ่มดุก

เพื่อศึกษาระบบการปลูกพืช ที่เหมาะสมกับปัจจัยการผลิต และการปฏิบัติของ เกษตร และให้ผลตอบแทนสูง

โครงการนี้ครอบคลุมพื้นที่บางส่วน ของ 5 จังหวัด จึงมีสภาพการทำ การเกษตรเกือบทุกประเภท ตั้งแต่ การทำนาข้าว นาหวาน การ ปลูกอ้อย ยัก พืชไร่อื่น ๆ จนถึง การปลูกข้าวไร่ สภาพดินฟ้า อากาศและความมั่งคั่งของ เกษตรกร แตกต่างกันไปมากระหว่างท้องที่ ต่าง ๆ ในโครงการเดียวกัน ท้องที่วิจัยแยกกันอยู่ 3 แห่ง (3 อำเภอ) แต่ละท้องที่ปลูกพืช สำคัญต่างกัน คือ ทำนาส่วนใหญ่ ทำไร่ส่วนใหญ่ และปลูกอ้อย ส่วนใหญ่ สภาพของดินฟ้าอากาศ และสภาพสังคมของเกษตรกรก็ แตกต่างกันไปตามท้องที่ด้วย

ข้อสังเกตต่าง ๆ ในบทความเรื่องนี้ได้จากการมองปัญหาในแง่ของ เศรษฐศาสตร์ เป็นสำคัญ กล่าวคือ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้เฉพาะที่ของการนำมาใช้ประ โยชน์จริง ๆ เป็นสำคัญ ดังนั้น ข้อมูลใดที่จะเป็นประโยชน์กับผู้อื่น (นอกโครงการ) แต่ ทำความยุ่งยากให้กับเกษตรกรผู้ให้ข้อมูล หรือทำให้ข้อมูลที่ของการจริง ๆ มีความเชื่อถือ โคนน้อยลงไป จึงไม่อยู่ในข่ายการพิจารณาของบทความนี้

การเสนอข้อสังเกตดังกล่าวจะเน้นเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการทำ baseline survey โดยแบ่งตามประเภทของงานที่เกี่ยวข้องคือ 1) การเลือกท้องที่ 2) การจัดทำ sampling frame 3) ข้อมูลที่ควรรวบรวมจากท้องที่ 4) ข้อมูลที่ควรรวบรวมเพิ่มเติม

5) การจัดทำตารางภาคผนวก

การทำ baseline survey

วัตถุประสงค์ของการทำ baseline survey ของโครงการที่มีลักษณะเช่น โครงการวิจัยระบบการปลูกพืช ซึ่งมีการดำเนินงานวิจัยในที่ดินของเกษตรกรด้วยนั้นมีอยู่หลายประการ กล่าวคือ อาจมีวัตถุประสงค์เพื่อยืนยันถึงสภาพของเศรษฐกิจและสังคมในระยะเวลา ก่อนเริ่มงานโครงการวิจัยของหมู่บ้านโดยส่วนรวมและของเกษตรกรผู้รวมโครงการโดยส่วนตัว อาจมีความมุ่งหมายเพื่อหาข้อมูลบางอย่างมาใช้ประกอบการกำหนด หรือออกแบบการวิจัย ของฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (พืช) หรืออาจทำเพื่อหาข้อมูลเพื่อวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องอย่างอื่นก็ได้

1. การเลือกท้องที่

โครงการวิจัยบางโครงการได้ทราบหรือกำหนดท้องที่ที่จะทำการวิจัยแน่นอน ก่อนการสำรวจ แต่โดยทั่วไปมักไม่มีความสะดวกเช่นนั้น ผู้รับผิดชอบโครงการจะต้องรับผิดชอบในการเลือกท้องที่ 2 ประเภท คือท้องที่ทำ baseline survey และท้องที่ทำงานวิจัยจริง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นท้องที่ (ตำบล) เดียวกันหรือไม่ก็ได้

ข้อสังเกตในกรณีนี้มีอยู่ว่า ต้องศึกษาข้อมูลที่มีอยู่และหาข้อมูลเพิ่มเติมเพิ่มเติมจากการ นำคณะผู้วิจัยทุกสาขาวิชา (ที่จะทำการวิจัย) ไปในอาณาบริเวณของโครงการ แล้วพิจารณา เลือกท้องที่ (ตำบล) ที่จะทำการวิจัยร่วมกัน เหตุที่สำคัญสำหรับข้อสังเกตข้อนี้ก็คือ นักวิจัยบางสาขาอาจไม่สามารถมองปัญหาของสาขาอื่นได้ชัดเจนเท่า ถ้าหากไม่พิจารณาเลือกท้องที่ร่วมกันในขั้นต้นแล้ว อาจเกิดปัญหาคำนความไม่เหมาะสมของท้องที่ จนทำให้ต้องย้ายท้องที่ (เลือกใหม่) หรือต้องเลือกท้องที่เพิ่มเติมอีก อย่างนี้เป็นต้น

ตัวอย่างของกรณีนี้จำเป็นต้องมีการพิจารณาเลือกท้องที่วิจัยให้แก่กรณีของโครงการวิจัยปลูกพืชเหลื่อมฤดู (2519) ซึ่งก่อนเริ่มโครงการได้กำหนดอาณาบริเวณไว้ อย่างกว้าง ๆว่าจะจัดทำในบริเวณซึ่งกรมชลประทานเรียกว่า "ลุ่มน้ำแมกลองใหญ่" อันมีอาณาบริเวณกว้างมาก คณะผู้วิจัยต้องศึกษาจากข้อมูลของทางราชการ แล้วกำหนดอย่างคร่าว ๆ ก่อนว่า ควรจะเดินทางไปศึกษาท้องที่และข้อมูลในท้องที่ของ 7 อำเภอ (จาก 21 อำเภอ) เพื่อพิจารณาเลือกเอาระหว่าง 3 - 5 ท้องที่ อันเป็นแหล่งที่เป็นตัวแทนของ

ลักษณะการทำการเกษตรที่สำคัญ ๆ ของเกษตรกรส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำแม่กลอง เมื่อกำหนด
 ทองที่ระดมอำเภอดำแล้ว ขึ้นต่อไปเป็นการกำหนดตำบลหรือทองที่ย่อยของอำเภอนั้น ๆ
 ที่จะใช้เป็นทองสำหรับทำ **baseline survey** ซึ่งในกรณีนี้ได้เลือกทองที่ย่อยอำเภอละ

3 ประเภท (อยู่ใกล้เคียง หรือติดต่อกัน) คือทองที่มีความอุดมสมบูรณ์ (ทางการเกษตร)
 มากที่สุด ปานกลาง และน้อยที่สุด

ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องของการเลือกทองที่ในกรณีหนึ่ง อาจมีกรณีอื่น ๆ ซึ่ง
 สภาพของปัญหาแตกต่างกันทำให้การปฏิบัติแตกต่างกันไปจากนี้ก็ได้

2. การจัดทำ Sampling Frame

Sampling frame หรือข้อมูลพื้นฐานที่จะใช้ในการสำรวจ เช่น ข้อมูลของ
 การปลูกข้าวไร่ การปลูกพืชอื่นนอกฤดูนาข้าว การเป็นเจ้าของที่ดินหรือเป็นผู้เช่า และจำ
 นวนสมาชิกในครัวเรือน เป็นต้น เป็นข้อมูลสรุป เฉพาะที่ตองการนำมาใช้เกี่ยวกับการ
 พิจารณาขั้นตอนไปของการสำรวจ การหาข้อมูลประเภทนี้ปกติใช้วิธีนับจุด (**listing**) คือ
 ถาทุกครัวเรือนเฉพาะคำตามที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลนั้นเท่านั้น การทำ **sampling frame** จะ
 มีความจำเป็นมากหรือไม่ ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่มีอยู่แล้ว หรือที่ทราบกันทั่วไปจะมีหรือเปล่า
 (ตามลักษณะที่ตองการใช้ในโครงการ) บางกรณีอาจไม่ต้องจัดทำ **sampling frame** ก็ได้
 เช่น กรณีโครงการวางแผนงานการเกษตรของนิคมฯ ซึ่งมีข้อมูลต่าง ๆ สำหรับสมาชิก
 นิคมฯ อยู่แล้ว

ข้อสังเกต : การนับจุดสำหรับทำ **sampling frame** ต้องใช้คำถามที่น้อย
 ที่สุดเท่าที่จำเป็นจริง ๆ และควรจัดทำแผนที่แสดงที่ตั้งของบ้านต่าง ๆ ไว้ด้วย การถาม
 คำถามในขั้นนี้ยังไม่เป็นการสำรวจข้อมูล และเป็นถามทุกบ้านในทองที่จะสำรวจ จึง
 ควรถามเฉพาะสิ่งที่เรายากทราบจริง ๆ มิฉะนั้นแล้ว จะเกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งในค่านเวลา
 และค่านอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ถามตองใช้คำถามที่กะทัดรัด (ไม่สั้นเกินไปจนผู้ตอบเข้าใจผิด
 หรือเินเยอเกินไปจนผู้ตอบเข้าใจผิด หรือเกิดความเบื่อหน่ายรำคาญ จึงแกลงให้
 คำตอบที่ไม่เป็นความจริง) และแน่ใจพอสมควรว่า ผู้ตอบให้ข้อมูลที่พอเชื่อถือได้ การทำแผนที่
 ที่หายบ ๆ แสดงที่ตั้งของแต่ละบ้านจะช่วยอำนวยความสะดวกในการสำรวจจริง และบาง

ครั้งจะเป็นการป้องกันการกระทำที่ไม่สุจริตของพนักงานเจ้าหน้าที่

การกำหนดข้อมูลสำคัญ ๆ ที่แต่ละโครงการต้องใจเป็น frame นั้นก็เป็นงานที่ควรพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบด้วยตัวอย่างเช่นโครงการต้องการ frame เฉพาะผู้เป็นเกษตรกรแต่มีใครก็ตามข้อมูลเรื่องนี้ โดยถือว่าทุกคนในตำบลนี้ทำการเกษตร ก็อาจจะเป็นผลเสียได้ เมื่อสรุปตัวอย่างมาภายหลังปรากฏว่ามีผู้ไม่เป็นเกษตรกรเสียหลายราย เป็นต้น

3. ข้อมูลที่ควรรวบรวมจากท้องที่

หมายถึงข้อมูลอะไรบางอย่างที่ควรจะถามในการสำรวจของ baseline survey เกี่ยวกับเรื่องนี้ ผู้เขียนเคยเห็นนักวิจัยบางคนซึ่งทำการสำรวจสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเกษตรกรมาเป็นเวลานาน พยายามปรับปรุงเพิ่มเติมแบบสอบถามของเขาให้มีคำถามในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ และเขามักจะบอกกับผู้อื่นว่า แบบสอบถามของเขาเกือบสมบูรณ์ที่สุดแล้ว จริงอยู่ ถ้ามองในแง่เทคนิคการจัดทำแบบสอบถาม คำพูดของเขามีส่วนถูก แต่ถ้ามองถึงการใช้ประโยชน์แบบสอบถามเป็นกรณี ๆ ไป ความคิดของเขาอาจไม่ถูกต้อง เพราะเขาพยายามยึดเยื้อคำถามในเรื่องต่าง ๆ ทั้งที่ต้องการและไม่ต้องการใช้ประโยชน์ในโครงการที่กำลังสำรวจอยู่ การกระทำเช่นนี้อาจทำให้เกิดผลไม่ดีในด้านเสียเวลา เสียค่าใช้จ่ายมากขึ้น มีผู้ตอบบอกปฏิเสธการตอบกลางคันมากขึ้น ประสิทธิภาพในการทำงานของผู้ถามก็อาจลดลงได้ และที่สำคัญก็คือ การถามคำถามอื่น ๆ มาก และถามโดยใช้เวลานาน ต้องใช้ความจำมาก จะทำให้เกษตรกรผู้ตอบให้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนไปจากความจริง (ทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจได้) อนึ่ง นอกจากจะกำหนดความควรถามข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้างแล้ว ความต้นลึกหรือละเอียดของข้อมูลนั้น ๆ ก็ควรได้รับการพิจารณาจากนักวิจัยทุกฝ่ายว่าเป็นข้อมูลในรูปที่ต้องการจริง ๆ สำหรับโครงการนั้น ๆ จากประสบการณ์พบว่า มีข้อมูลหลายอย่างเกี่ยวกับการเกษตรที่นักเศรษฐศาสตร์ไม่ทราบรายละเอียดดีพอ ก็ตั้งคำถามแบบทั่วไป แต่พอถึงเวลาวิเคราะห์ข้อมูลได้รับการขอร้องจากนักวิจัยผู้ใช้ประโยชน์ให้เสนอตัวเลขในอีกแบบหนึ่ง

ดังนั้น ข้อสังเกตในเรื่องนี้มีว่า นักวิจัยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องของต้องพิจารณาหัวข้อและรายการละเอียดของข้อมูลต่าง ๆ ที่จะถามรวมกัน และในขั้นนี้ควรรวบรวมข้อมูลเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับ baseline survey จริง ๆ เท่านั้น

4. ข้อมูลที่ควรรวบรวมเพิ่มเติม

ห้องที่วิจัยบางแห่งอาจเป็นห้องที่มีข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมโดยผู้อื่นอยู่แล้ว หรือมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้อง (นักวิจัยและผู้อำนวยการงานการศึกษา) อยู่แล้ว กรณีเช่นนี้อาจไม่มีความจำเป็นต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ไต่จากการสำรวจมากนัก ตัวอย่างเช่น ในนิคมพระพุทธรูปสระบุรี มีข้อมูลทางเศรษฐกิจ ซึ่งเก็บรวบรวมโดยกองเศรษฐกิจการเกษตรอยู่แล้ว และนักวิจัยก็คุ้นเคยกับข้อมูลนั้น ๆ อยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นมากนักที่จะต้องหาข้อมูลจากภายนอกมาเพิ่มเติมอีก

กรณีที่มีความจำเป็นต้องรวบรวมหรือเสาะหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อนำมาแสดงเปรียบเทียบให้นักวิจัยผู้เกี่ยวข้องได้มองเห็นสภาพการณ์หรือปัญหาต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ได้แก่กรณีที่มีข้อมูลประเภทนั้น ๆ ซึ่งแสดงไว้ในรายงาน baseline survey ของโครงการ เป็นข้อมูลที่ควรมีการเปรียบเทียบระหว่างค่าที่ได้จากการสำรวจ กับค่าเฉลี่ยของข้อมูลนั้น ระดับจังหวัด ระดับภาค หรือระดับประเทศ

ดังนั้น ข้อสังเกต ในเรื่องนี้คือ ควรพิจารณาว่าจำเป็นต้องนำข้อมูลทุติยภูมิของท้องถิ่น หรือท้องถิ่นใกล้เคียง หรือข้อมูลระดับภาคระดับประเทศ มาแสดงเปรียบเทียบกับข้อมูลจากการสำรวจเพียงใด จึงจะเป็นผลดีกับการใช้ประโยชน์ข้อมูลจากการสำรวจของนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องมากที่สุด

5. การจัดทำตารางภาคผนวก

เราขานขึ้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลและการจัดทำรายงานการสำรวจ baseline survey ไปโดยถือว่า ได้มีการวิเคราะห์และเสนอข้อมูลในลักษณะที่มีความสัมพันธ์และรูปแบบที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการสำรวจ ซึ่งอาจเป็นเพื่อศึกษาสภาพที่เป็นอยู่ก่อนเริ่มงานวิจัยในห้องที่ หรือเพื่อประกอบกำหนดแผนงานวิจัย หรือเพื่อวัตถุประสงค์อย่างอื่น ซึ่งจะมีข้อมูลเสนอไว้ในเนื้อเรื่องของรายงานเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการวิเคราะห์หรือการบรรยายสำหรับข้อมูลอื่น ๆ นิยมแสดงไว้ในภาคผนวก

ข้อสังเกต ในการจัดทำภาคผนวกสำหรับการสำรวจประเภทนี้ คือพยายามจัดหมวดหมู่ของข้อมูลภาคผนวกให้อยู่ในลักษณะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด ควร

แสดงไว้ในรูปของความสัมพันธ์กับตัวแปรต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ และควรพิจารณาจัดทำภาคผนวก
ในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นรายละเอียดของวิธีการ หรือระบบต่าง ๆ ด้วย

สรุป

ข้อสังเกตจากการศึกษาค้นคว้าเชิงธุรกิจและสังคมในท้องที่ที่จะทำการวิจัยระบบการปลูกพืชที่เสนอในบทความนี้ เน้นเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการทำ baseline survey อันเป็นกิจกรรมอันดับต้นของการดำเนินโครงการ และแนวทางที่ใช้ในการพิจารณาข้อสังเกตเหล่านั้นก็เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การนำเอาผลการสำรวจไปใช้ในการพิจารณากำหนดรายละเอียดของโครงการ เป็นสำคัญ ดังนั้น เป้าหมายของข้อสังเกตต่าง ๆ จึงรวมกันในประเด็นที่ว่า ควรพิจารณาเรื่องใดอย่างไร จึงจะเป็นผลดีจริง ๆ แก่โครงการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้เป็นสำคัญ ข้อสังเกตเหล่านี้อาจมีข้อจำกัดกับโครงการวิจัยระบบการปลูกพืชในบางท้องที่ ซึ่งมีสภาพสิ่งแวดล้อมและวัตถุประสงค์ของโครงการที่แตกต่างออกไป.